

Sammanfattning

Dryckesmotiv – varför dricker man alkohol i Sverige?

I detta kapitel studerades hur olika typer av dryckesmotiv är fördelade i befolkningen utifrån modellen Drinking Motive Questionnaire Revised (DMQ-R). Denna modell klassificerar dryckesmotiv utifrån två underliggande dimensioner; den första dimensionen utgörs av *Emotionell inställning* (valens), och kategoriseras som antingen positiv eller negativ. Den andra dimensionen syftar till om motivet till att dricka alkohol har en intern eller extern *grund*. Dessa två dimensioner kombineras i fyra kategorier av motiv:

1. *Förstärkande motiv*. Dessa utgörs av positiva, inre motiv, t.ex. att dricka i syfte att förstärka positiva känslor och upplevelser.
2. *Sociala motiv*. Dessa är positiva, yttre motiv, t.ex. att någon dricker för att höja stämningen i sociala sammanhang eller för att få sociala fördelar.
3. *Hanterande motiv*. Dessa utgörs av negativa, inre motiv vilket innebär att man exempelvis dricker för att handskas med negativa känslor eller för att undvika att tänka på problem.
4. *Konformativa motiv*. Dessa utgörs av negativa, yttre motiv, vilket exempelvis innebär att en individ dricker för att passa in i en grupp eller för att inte bli utanför i sociala sammanhang.

Det europeiska RARHA-SEAS projektet inkluderade en första jämförande undersökning av dryckesmotiv inom vuxenbefolkningen i 12 europeiska länder. I slutrapporten framkom att Sverige ligger på en hög nivå jämfört med övriga länder när det gäller kategorierna förstärkande och sociala motiv. Syftet med detta kapitel var att titta närmare på hur dryckesmotiven är fördelade mellan olika grupper i den svenska befolkningen, vilka motiv som är vanligast bland män och kvinnor, hur motiven fördelas över olika åldersgrupper samt hur motiven samvarierar med olika dryckesvanor och alkoholrelaterade problem.

Som grund för analyserna användes följande tio frågor om dryckesmotiv som besvarats av de som angivit att de druckit alkohol de senaste 12 månaderna.

Hur ofta drack du för att...

1. du gillade känslan att dricka ett glas?
2. det var roligt?
3. fester och andra sociala tillställningar blir roligare?
4. bli full?
5. det hjälper när du känner dig deprimerad?
6. glömma alla problem?
7. passa in i en grupp du tycker om?
8. inte känna dig utanför?
9. det är en del av en bra kost?
10. du tror att det är hälsosamt?

Förekomsten av de olika motiven studerades både separat och för de fyra motivgrupperna tillhörande DMQ-R modellen enligt följande: Förstärkande motiv inkluderar motiv nr 1 och 2; *du gillade känslan/det var roligt*. Sociala motiv inkluderar nr 3; *fester och andra sociala tillställningar blir roligare*. Hanterande motiv inkluderar nr 4–6; *bli full/glömma problem/hjälper vid känsla av att vara deprimerad*. Konformativa motiv inkluderar nr 7 och 8; *passa in i grupp/inte känna sig utanför*. Slutligen tilldelades motiv nr 9 och 10; *det är en del av en bra kost/tror det är hälsosamt*, den fristående kategorin ”hälsoskäl”.

Det mest påfallande resultatet var att man i Sverige främst tycks dricka alkohol utifrån en positiv emotionell inställning – för att uppnå eller förstärka positiva känslor och socialt sammanhang – medan det är betydligt ovanligare att ha en negativ känslgrund som motiv för sitt drickande. De tre motiven med positiv känslgrund, att dricka för att det är roligt, för att man gillar känslan att ta ett glas samt för att höja stämningen på fester och andra tillställningar rapporterades av klart högst andel, omkring 35–50 % av alla svarande. Däremot var det mindre än en av tjugo som uppgav att de dricker alkohol för att det hjälper när man känner sig deprimerad, för att glömma alla problem eller för inte känna sig utanför – motiv med en tydlig negativ känslgrund. Även motiven relaterade till hälsoskäl angavs av en lägre andel, färre än en av tio svarande. Gällande könsskillnader var det förhållandevis få motiv som visade signifikanta skillnader mellan män och kvinnor. Undantag utgjordes bland annat av motiven att dricka sig full, för att fester och andra tillställningar blir roligare samt för att passa in i en grupp man tycker om – vilka alla var vanligare bland män. Vidare var förstärkande, sociala och hanterande motiv vanligast bland yngre, bland dem med problematiska dryckesmönster och egna alkoholproblem medan hälsoskäl oftare rapporterades av äldre.

Sammantaget var resultaten i stora drag i linje med tidigare forskning. Jämfört med övriga Europa utmärker sig dock Sverige betydligt med en ovanligt hög nivå av förstärkande och sociala motiv. Sverige sticker också ut med den näst högsta andelen som motiverar sitt drickande med att ”bli full”. Sannolikt speglar detta resultat att svensk alkoholkultur fortsatt har en jämförelsevis omfattande förekomst av berusningsdrickande samt en hög social acceptans att dricka- och/eller uppföra sig berusad.

Dryckeskontexter – i vilka sammanhang konsumeras alkohol i Sverige?

Kunskapen om i vilka sammanhang alkohol konsumeras i Sverige är bristfällig. Syftet med detta kapitel var därför att ge en övergripande bild av i vilka sammanhang alkohol konsumeras i Sverige samt om detta skiljer sig åt med avseende på kön, ålder, konsumtionsmönster och alkoholrelaterade problem.

Generellt kan det konstateras att alkohol konsumeras oftast med mat, i hemmiljö och med vänner medan det är mindre vanligt att dricka utomhus, ensam och med kollegor. Detta mönster gäller för både kvinnor och män även om män i högre utsträckning konsumerar i samtliga sammanhang. Däremot finns betydande skillnader mellan olika åldersgrupper – ju äldre man är desto oftare konsumerar man alkohol med mat och i ensamhet medan yngre personer oftare dricker alkohol på en bar eller restaurang och med vänner. Vad gäller betydelsen av alkoholvanor så var mönstret väntat: ju oftare man dricker generellt och i form av berusningsdrickande desto oftare dricker man också i samtliga studerade sammanhang dvs. med mat, på bar/restaurang, med vänner och ensam. Då det gäller samband mellan alkoholrelaterade problem och dryckeskontext visade resultaten att det starkaste

sambandet med alkoholkonsumtion på bar eller restaurang, medan problem var svagare kopplat till att dricka till maten.

Jämför vi Sverige med övriga Europa, det vill säga övriga deltagande länderna i RAHRA-SEAS-studien, tillhör Sverige den grupp av länder som konsumerar alkohol på bar och restaurang i lägst utsträckning. I Sverige var det ungefär 5 % av befolkningen som konsumerat alkohol på en bar eller restaurang en gång i veckan eller oftare utifrån en aktuell 12-månadersperiod att jämföra med Spanien och Portugal där den är som högst, med omkring 40 % respektive 30 %. Ett annat sammanhang där Sverige avviker i en europeisk jämförelse är att dricka alkohol ensam. I Sverige är det under 5 % som gör det minst en gång i veckan, vilket kan jämföras med de länder där det är mest vanligt förekommande; England, Polen och Spanien, där över 10 % konsumerar alkohol ensam minst en gång i veckan.

Var och i vilka sammanhang alkohol konsumeras är ett uttryck för rådande dryckeskultur och på så sätt också var och i vilka sammanhang det är mer eller mindre accepterat att dricka alkohol. Denna kartläggning visar att alkoholkonsumtionen i Sverige oftast sker i sociala och privata sammanhang med familj och vänner i samband med mat. Det finns dock betydande skillnader mellan åldersgrupper där unga dricker med vänner på krogen i stor utsträckning och äldre oftare dricker själva och till mat. Jämfört med övriga länder i Europa dricker man i Sverige i lägre utsträckning speciellt på bar/restaurang och ensam.

Hur starkt är stödet för en restriktiv alkoholpolitik i Sverige?

Det övergripande syftet med detta kapitel var att undersöka om det finns stöd för en restriktiv alkoholpolitik i Sverige och att göra det utifrån ett bredare perspektiv än tidigare studier som främst fokuserat på stödet för Systembolagets detaljhandelsmonopol.

De två huvudsakliga frågeställningarna var: 1. Hur stor andel i befolkningen stödjer olika restriktiva alkoholpolitiska åtgärder och hur varierar stödet mellan olika grupper med avseende på kön, ålder utbildning och alkoholvanor? 2. Vilken betydelse har erfarenheter av alkoholproblem för de olika attityderna uppdelat på problem orsakade av egen respektive andras alkoholkonsumtion?

Inställningen till alkoholpolitik studerades med utgångspunkt från svaren på om man höll med om eller tog avstånd från följande sex påståenden om alkoholpolitik:

1. Antalet butiker som säljer alkohol bör hållas lågt för att minska alkoholrelaterade skador
2. Priset på alkohol bör vara högt för att minska alkoholrelaterade skador
3. Det bör finnas begränsningar för hur sent på kvällen man ska kunna köpa alkohol
4. Polisen bör ha befogenhet att genomföra slumpmässiga nykterhetskontroller av bilföraren även utan misstanke om rattfylleri
5. Alkoholreklam bör vara förbjudet
6. Varningstexter om alkoholens risker ska visas på alkoholförpackningar

Stödet för dessa påståenden, i termer av att instämna helt eller delvis, varierade mellan 60 % (priset bör vara högt) och 94 % (polisen bör ha befogenhet till slumpmässiga nykterhetskontroller i trafiken). Stödet för att införa varningstexter på alkoholförpackningar, för begränsningar av antal butiker och öppettider samt för förbud mot alkoholreklam fick stöd av mellan 60 och 80 % i urvalet. Detta kan tolkas som att den svenska restriktiva alkoholpolitiken har ett klart stöd i befolkningen och att stödet är mer generellt förankrat än att bara bygga på ett stöd för Systembolagets detaljhandelsmonopol. Det förefaller till och med som att det finns stöd för en ännu mer restriktiv politik mot bakgrund av stödet för förbud mot alkoholreklam och för att införa varningstexter på alkoholförpackningar, åtgärder som inte tillämpas i Sverige idag. När resultaten jämförs med vad man funnit i andra europeiska länder visar det sig att Sverige utmärker sig med ett speciellt starkt stöd för tillgänglighetsbegränsningar och höga priser men även i stödet för slumpvisa nykterhetskontroller i trafiken.

I stort varierade stödet för en restriktiv alkoholpolitik i olika befolkningsgrupper i enlighet med vad som framkommit i tidigare studier. Kvinnor var i större utsträckning än män positiva till de olika alkoholpolitiska insatserna, speciellt de tillgänglighetsbegränsande åtgärderna. Resultaten bekräftade också att yngre är mindre positiva till en restriktiv politik i jämförelse med äldre. Skillnaderna mellan utbildningsgrupper var dock små och endast i synen på vikten av ett högt alkoholpris fanns en skillnad så att en positiv inställning var vanligare i gruppen högutbildade. Som väntat var personer som själva dricker relativt mycket mest negativa till en restriktiv alkoholpolitik och detta visade sig även gälla de som får problem av sitt drickande. Mindre väntat var att det bara fanns enstaka och svaga samband mellan erfarenheter av att påverkas negativt av andras drickande och att vara positiv till restriktiva alkoholpolitiska insatser.

Sammantaget så visar resultaten att det finns ett stöd för en restriktiv alkoholpolitik hos en majoritet av befolkningen i Sverige och även stöd för ytterligare restriktioner på vissa områden. Stödet är starkast bland kvinnor, äldre, nykterister och i grupper som inte har egna alkoholproblem medan negativa erfarenheter av andras alkoholkonsumtion inte tycks samvariera med en positiv inställning till en restriktiv alkoholpolitik. I jämförelse med andra europeiska länder har Sverige en positiv syn på alkoholpolitik, speciellt vad gäller tillgänglighetsbegränsningar och höga priser.

Att bo med någon som dricker för mycket i barndomen

Den kunskap som idag finns om hur många barn i Sverige som växer upp med någon som dricker för mycket är i de flesta fall antingen baserad på registerstudier över föräldrar med alkoholrelaterade diagnoser eller på frågeundersökningar innehållande självskattade frågor om föräldrars alkoholkonsumtion. Syftet med det här kapitlet var att utifrån retrospektiva befolkningsdata studera (1) hur stor andel av Sveriges vuxna befolkning som under barndomen bott tillsammans med någon som drack för mycket, (2) om det orsakade olika typer av problem, (3) om det har påverkat deras hälsa som vuxna, samt (4) om det har påverkat deras alkoholvanor och om det har lett till alkoholrelaterade problem som vuxna.

Data från den svenska delen av den europeiska RARHA-SEAS studien användes med frågor om svarspersonerna bodde tillsammans med någon som drack för mycket (regelbundet eller vid enstaka tillfällen) under uppväxten som barn eller tonåring.

Resultaten visar att 22,3 % av vuxna i åldern 18–84 bodde med någon som drack för mycket under barndomen eller tonåren. Andelen var större bland kvinnor (25 %) än bland män (19,6 %). Det var vanligast att pappan var den som drack för mycket (82,8 %) följt av mamman (26,5 %) och mammans nya partner (10,6 %). Andelen i denna grupp som påverkats *mycket* negativt av att ha vuxit upp med någon som drack för mycket var 48,2 % bland kvinnor och 38,4 % bland män dvs. 11,9 % av samtliga kvinnor och 7,4 % av samtliga män.

De som bodde med någon som drack för mycket rapporterade inte sämre hälsa som vuxna, vilket skiljer sig från registerstudier baserade på barn till föräldrar med en alkoholdiagnos. Detta kan tolkas som att man med en retrospektiv generell fråga till den allmänna befolkningen även fångar mindre allvarlig problematik under barn- och ungdomsåren som inte sätter spår i form av en sämre hälsa i vuxen ålder. När analysen däremot avgränsades till de som utsatts för våld (drabbats själv eller bevittnat) visade det sig att den gruppen rapporterade sämre hälsa som vuxna. När mer allvarliga problem under uppväxten beaktades var resultaten i denna studie således i linje med vad som framkommit i registerstudier.

De som vuxit upp med någon som drack för mycket berusningsdricker själva inte mer än andra. Däremot var det vanligare med egna alkoholproblem bland kvinnor i termer av att ha minst ett mildt alkoholbrukssyndrom enligt DSM-5. Bland män fanns däremot inte samma tydliga skillnad även om högst andel med egna alkoholproblem fanns i gruppen som påverkats mycket av att ha vuxit upp med någon som drack för mycket och lägst andel problem i gruppen som inte bodde med någon som drack för mycket. Resultaten bekräftar till viss del tidigare registerstudier där barn till föräldrar med en alkoholdiagnos har en högre sannolikhet för att själva vårdas för missbruksproblematik.

De flesta som under barndomen har bott tillsammans med någon som drack för mycket har sammanfattningsvis inte en sämre hälsa som vuxna och berusningsdricker inte mer än andra. Däremot har de som upplevt våld och blivit vittne till våld en sämre hälsa och det är mer vanligt med egna alkoholrelaterade problem i gruppen som påverkats negativt av att ha vuxit upp med någon som drack för mycket, speciellt bland kvinnor.